1 Postův korespondenční problém

Postův korespondenční problém (PKP) je úloha, jejímž vstupem jsou seznamy slov $r_1, \ldots, r_n$ a $s_1, \ldots, s_n$ pro nějaké přirozené číslo $n \geq 1$. Úlohou je zjistit, zda existuje neprázdná posloupnost indexů $t_1, ..., t_k \in \{1, \ldots, n\}$ taková, že zřetězení příslušných slov splňují

$$r_{t_1} \ldots r_{t_k} = s_{t_1} \ldots s_{t_k}$$

Pokud taková posloupnost indexů existuje, budeme ji nazývat řešením příslušné instance PKP. Pro analýzu instancí PKP budeme uvažovat také částečná řešení, což je libovolná posloupnost indexů $t_1, \ldots, t_k$, která je řešením, nebo kratší ze slov $r_{t_1} \ldots r_{t_k}$ a $s_{t_1} \ldots s_{t_k}$ je prefixem druhého. Pokud je $t_1, \ldots, t_k$ řešením PKP, pak pro každé $1 \leq l \leq k$ je posloupnost $t_1, \ldots, t_l$ částečným řešením.

Instance PKP určená tabulkou

t	1	2	3
r_t	a	ab	bba
s_t	baa	aa	bb

má řešení $3, 2, 3, 1$, protože

$$bba \cdot ab \cdot bba \cdot a = bb \cdot aa \cdot bb \cdot baa$$

kde $\cdot$ označuje zřetězení slov. Existují také částečná řešení, která nejsou prefixem žádného řešení, například $3, 2, 1, 1$. V tomto případě je slovo

$$r_3 r_2 r_1 r_1 = bba \cdot ab \cdot a \cdot a$$

prefixem slova

$$s_3 s_2 s_1 s_1 = bb \cdot aa \cdot baa \cdot baa$$

Příklad neřešitelné instance PKP je

t	1	2
r_t	ba	bab
s_t	bab	abb

Pro tuto instanci jsou částečná řešení tvořena právě všemi počátečními úseky posloupnosti $1, 2, 2, 2, \ldots$, ale žádné z nich není řešením.

Budeme uvažovat také variantu PKP, kterou budeme nazývat inicializovaný Postův korespondenční problém (IPKP). Vstup je stejný jako pro PKP a úlohou je zjistit, zda existuje řešení, které začíná indexem 1 a všechny další indexy v posloupnosti jsou různé od 1.

Věta 1 *Inicializovaný Postův korespondenční problém je algoritmicky nerozhodnutelná úloha.*

Důkaz. Ukážeme redukci problému zastavení na inicializovaný PKP. Budeme uvažovat konfigurace TS popsané v sekci Automaty předchozího textu, tedy slova tvaru $uqv\# \in \Gamma^* Q \Gamma^* \#$, kde $u, v \in \Gamma^*$ a $q \in Q$. Počáteční konfigurace má tvar $\triangleright\, q_0 w \#$, kde w je vstupní slovo a q_0 je počáteční stav TS. Pro konstrukci přepisovacích pravidel, která simulují výpočet TS, budeme symbol # považovat za zápis nekonečné posloupnosti $\square\square\square\ldots$, tedy nekonečné posloupnosti symbolů pro prázdné pole pásky. Během vlastní simulace TS se tento symbol bude pro jednoduchost posouvat pouze vpravo. Pokud TS zapíše na pásku prázdné pole, bude toto pole reprezentováno symbolem $\square$ i v případě, že na ním následují pouze další symboly $\square$ a symbol #. Výpočet TS je popsán přepisovacími pravidly, která jsou odvozena z přechodové funkce $\delta : Q \times \Gamma \to Q \times \Gamma \times \{-1, 0, 1\}$ následovně. Pro libovolné $q, q' \in Q$, $x, y, x' \in \Gamma$ a $s \in \{-1, 0, 1\}$ takové, že $\delta(q, x) = (q', x', s)$, zařadíme pravidla $\alpha \to \beta$ podle následující tabulky

α	$\to$	β	pokud platí
qx	$\to$	$q'x'$	$s = 0$
$q\#$	$\to$	$q'x'\#$	$s = 0, x = \square$
yqx	$\to$	$q'yx'$	$s = -1$
$yq\#$	$\to$	$q'yx'\#$	$s = -1, x = \square$
qx	$\to$	$x'q'$	$s = 1$
$q\#$	$\to$	$x'q'\#$	$s = 1, x = \square$

(1)

Výpočet TS nikdy nepřejde vlevo z nejlevějšího pole pásky. Žádné z uvedených pravidel proto neprodlužuje zápis konfigurace doleva. Prodlužování vpravo nastává tehdy, když je přepsán symbol $\square$, který není v konfiguraci explicitně, ale je reprezentován symbolem #.

Kromě pravidel, která reprezentují výpočet, přidáme ještě pravidla, která v případě, že výpočet skončí v přijímajícím stavu q_+, umožní zkrátit zápis konfigurace až na slovo $q_+\#$. Pro tento účel zařadíme následující pravidla pro všechna $x \in \Gamma$

α	$\to$	β
q_+x	$\to$	q_+
$xq_+\#$	$\to$	$q_+\#$

(2)

Lemma 2 *Existuje jednoznačně určená posloupnost konfigurací maximální délky, která může být nekonečná, která začíná počáteční konfigurací a jejíž členy vzniknou postupnou aplikací pravidel (1) a (2). Navíc platí, že tato posloupnost je konečná a poslední konfigurace má tvar $q_+\#$ právě tehdy, když výpočet TS skončí v přijímajícím stavu q_+.*

Důkaz. Lze ověřit, že pravidla (1) a (2) zachovávají tvar zápisu konfigurace $\Gamma^* Q \Gamma^* \#$. Speciálně, v každém slově odvozeném těmito pravidly je právě jeden

výskyt symbolu pro stav řídící jednotky z Q, který označme q. Za ním následuje symbol $x \in \Gamma \cup \{\#\}$. Pokud $x \in \Gamma$, pak jednoznačnost následujícího kroku použití pravidel plyne z toho, že ke každé dvojici symbolů $q \in Q \setminus \{q_-, q_+\}$ a $x \in \Gamma$ existuje právě jedna kombinace symbolů q', x', s splňující $\delta(q, x) = (q', x', s)$ a existuje právě jedno pravidlo (1), které lze použít. Toto pravidlo provede odpovídající změnu konfigurace. Pokud $x = \#$, jsou symboly q', x', s určeny podmínkou $\delta(q, \square) = (q', x', s)$ a opět existuje právě jedno pravidlo, které lze použít. Toto pravidlo provede odpovídající změnu konfigurace, což v tomto případě zahrnuje posun symbolu # o jednu pozici vpravo. Pokud $q = q_+$ a konfigurace není rovna $q_+\#$, pak existuje právě jedno pravidlo (2), kterým lze zápis zkrátit. □

K libovolné instanci problému zastavení, která je vyjádřena počáteční konfigurací TS, sestrojme instanci IPKP z dvojic slov r_t, s_t podle následující tabulky. Pro první dvě dvojice slov je uvedena hodnota indexu t, pro ostatní dvojice hodnoty indexu $t \geq 3$ nejsou uvedeny a tyto dvojice jsou pouze rozlišeny do typů označených I, II, III. Položky v tabulce, které obsahují x, α nebo β, jsou míněny pro každý symbol $x \in \Gamma$ a pro všechna pravidla $\alpha \to \beta$ popsaná v (1) a (2).

t	1	2	I	II	III
r_t	#	$q_+\#\#$	α	x	#
s_t	$\#q_0w\#$	#	β	x	#

(3)

Řešení $t_1 = 1, t_2, \ldots, t_k$ instance IPKP nazveme minimální, pokud žádný jeho prefix není řešením. Pokud existuje řešení IPKP, existuje i minimální řešení. Následující tvrzení popisuje strukturu minimálních řešení, která pro neminimální řešení obecně neplatí.

Lemma 3 *Každé minimální řešení $t_1 = 1, t_2, \ldots, t_k$ instance IPKP (3) splňuje, že slovo $r_1 \cdot r_{t_2} \cdot \ldots \cdot r_{t_k} = s_1 \cdot s_{t_2} \cdot \ldots \cdot s_{t_k}$ má tvar*

$$\#u_1u_2 \ldots u_m\#$$

kde $u_1, \ldots, u_m$ je posloupnost konfigurací TS, $u_i \in \Gamma^*Q\Gamma^*\#$, u_1 je počáteční konfigurace, $u_m = q_+\#$ a přechody mezi jednotlivými konfiguracemi jsou určené pravidly (1) a (2),

Důkaz. Každé řešení musí použít dvojici r_2, s_2, protože r_1 obsahuje méně znaků # než s_1 a dvojice r_2, s_2 je jediná dvojice r_i, s_i, ve které je více znaků # v r_i než v s_i. Nechť l je nejmenší index takový, že $t_l = 2$.

Dvojici r_{t_j}, s_{t_j} pro $1 \leq j \leq l$ nazveme uzavírající, pokud r_{t_j}, a tedy také s_{t_j}, obsahuje symbol #. Nechť $U \subseteq \{1, \ldots, l\}$ je množina indexů uzavírajících dvojic. Speciálně, $1 \in U$, protože dvojice $(r_{t_1}, s_{t_1}) = (r_1, s_1)$ je uzavírající, a $l \in U$, protože dvojice $(r_{t_l}, s_{t_l}) = (r_2, s_2)$ je uzavírající.

Nechť $m = |U| - 1$. Zřetězení dvojic r_{t_j}, s_{t_j} pro $1 \leq j \leq l$ rozdělíme na $m + 1$ úseků tak, že i-tý úsek, kde $1 \leq i \leq m + 1$, končí i-tou uzavírající dvojicí. Nechť

R_i je zřetězení slov r_{t_j} v i-tém úseku a S_i je zřetězení slov s_{t_j} v i-tém úseku. Pro zřetězení všech úseků platí

$$\begin{aligned} R_1 \dots R_{m+1} &= r_{t_1} \dots r_{t_l} \\ S_1 \dots S_{m+1} &= s_{t_1} \dots s_{t_l} \end{aligned}$$

Indukcí dokažme, že pro $i = 1, \dots, m$ platí

$$R_1 \dots R_i = \#u_1 \dots u_{i-1} \quad (4)$$
$$S_1 \dots S_i = \#u_1 \dots u_{i-1}u_i \quad (5)$$

pro nějakou posloupnost konfigurací $u_1, \dots, u_i$. Pro $i = 1$ tvrzení platí, protože slova R_1, S_1 zahrnují pouze počáteční dvojici r_1, s_1, a tedy platí

$$\begin{aligned} R_1 &= \# \\ S_1 &= \#u_1 \end{aligned}$$

kde $u_1 = q_0w\#$ je počáteční konfigurace. Dokažme (4) a (5) pro $i = 2$, tedy, že platí

$$R_1R_2 = \#u_1 \quad (6)$$
$$S_1S_2 = \#u_1u_2 \quad (7)$$

Poslední z dvojic r_t, s_t, které tvoří R_2, S_2, je uzavírající, a tedy příslušné r_t obsahuje jeden symbol # jako poslední znak a tento znak je tedy posledním znakem R_2. Protože R_1 je kratší než S_1 a S_1 končí symbolem #, musí symbol # na konci R_2 odpovídat symbolu #, který ukončuje S_1. To znamená, že $R_2 = u_1$ a tedy platí (6).

Slova R_2 a S_2 jsou tvořena zřetězením slov r_t a s_t pro $t \geq 3$, která jsou v tabulce (3) označena jako typ I, II a III. Konfiguraci u_1 lze vyjádřit jako zřetězení slov r_t z těchto dvojic nejvýše jedním způsobem, protože jedno z těchto slov musí obsahovat stav řídící jednotky v u_1, tedy musí být typu I, a různá slova r_t z dvojic typu I obsahují daný stav q s různými kontexty, které se vylučují, a lze tedy použít nejvýše jedno z těchto slov. Ostatní slova r_t, která jsou obsažena ve zřetězení, které tvoří $R_2 = u_1$, musí být typu II nebo III a jsou jednoznačně určena. Protože předpokládáme, že vyjádření $R_2 = u_1$ pomocí r_t z dvojic typů I, II a III existuje, je slovo S_2 jednoznačně určeno jako konfigurace, která vznikne z u_1 pomocí pravidel (1) a (2). Když tuto konfiguraci označíme u_2, platí (7).

Analogicky se dokáže požadované tvrzení i pro $i = 3, \dots, m$. Ve všech těchto případech končí odpovídající R_i jedním symbolem #, který odpovídá symbolu # na konci S_{i-1} a slovo $S_i = u_i$ je konfigurace odvozená z $R_i = u_{i-1}$ pomocí pravidel (1) a (2).

Dokázali jsme tedy, že platí

$$\begin{aligned} R_1 \dots R_m &= \#u_1 \dots u_{m-1} \\ S_1 \dots S_m &= \#u_1 \dots u_{m-1} u_m \end{aligned}$$

kde $u_1, \dots, u_m$ je posloupnost konfigurací odvozených pravidly (1) a (2). Slovo R_{m+1} končí slovem r_2. Poslední dva symboly R_{m+1} tedy jsou symboly # a první z nich musí odpovídat symbolu # na konci $S_m = u_m$. Tedy S_{m+1} musí začínat symbolem #, který odpovídá druhému # na konci R_{m+1}. Kdyby $m+1$-ní úsek řešení, ze kterého jsou vytvořena slova R_{m+1}, S_{m+1}, obsahoval před dvojicí r_2, s_2 jinou dvojici, není tato dvojice uzavírající, a tedy by S_{m+1} nezačínalo symbolem #. Platí tedy $R_{m+1} = r_2 = q_+\#\#$, $S_{m+1} = s_2 = \#$. Protože slova $R_1 \dots R_{m+1}$ a $S_1 \dots S_{m+1}$ tvoří částečné řešení, musí být slova $q_+\#\#$ a $u_m\#$ buď shodná nebo jedno je prefixem druhého. Obě tato slova končí slovem ## a jiné výskyty symbolu # neobsahují. Musí tedy platit $q_+\#\# = u_m\#$. Z toho plyne $u_m = q_+\#$ a navíc platí $R_1 \dots R_{m+1} = S_1 \dots S_{m+1}$. Protože uvažujeme minimální řešení, je $l = k$ a platí tedy současně

$$\begin{aligned} R_1 \dots R_{m+1} &= r_{t_1} \dots r_{t_k} \\ S_1 \dots S_{m+1} &= s_{t_1} \dots s_{t_k} \end{aligned}$$

a

$$\begin{aligned} R_1 \dots R_{m+1} &= \#u_1 \dots u_{m-1} u_m \# \\ S_1 \dots S_{m+1} &= \#u_1 \dots u_{m-1} u_m \# \end{aligned}$$

což implikuje dokazované tvrzení. □

Lemma 4 *Jestliže se výpočet uvažovaného TS zastaví v přijímajícím stavu, pak existuje řešení $t_1 = 1, t_2, \dots, t_k$ instance IPKP popsané v (3).*

Důkaz. Postup, který je v důkazu předchozího lemmatu použit k nalezení výpočtu TS z řešení IPKP, lze použít v obráceném pořadí k nalezení řešení IPKP na základě výpočtu TS. □

Lemma 3 implikuje, že z existence řešení instance IPKP pro danou počáteční konfiguraci TS plyne, že se výpočet TS pro tuto počáteční konfiguraci zastaví ve stavu q_+. Opačná implikace plyne z Lemmatu 4. Popsaná konstrukce instance IPKP je tedy redukcí problému zastavení na problém existence řešení IPKP, což implikuje Větu 1. □

Věta 5 *Postův korespondenční problém je algoritmicky nerozhodnutelná úloha.*

Důkaz. Ukážeme redukci IPKP na PKP. Nechť $r_1, \ldots, r_n$ a $s_1, \ldots, s_n$ je instance IPKP v abecedě Σ, která neobsahuje symboly $0, 1$. Definujme pomocné funkce $l, p : \Sigma^* \to (\Sigma \cup \{0,1\})^*$, které vkládají symbol 1 vlevo nebo vpravo od každého symbolu vstupního slova, tedy pro slovo $x_1 x_2 \ldots x_k \in \Sigma^*$ je

$$l(x_1 x_2 \ldots x_k) = 1x_1 1x_2 \ldots 1x_k$$

a

$$p(x_1 x_2 \ldots x_k) = x_1 1 x_2 1 \ldots x_k 1$$

Uvažme instanci PKP ve tvaru

i	1	2	$\ldots$	n	$n+1$
r_i	$l(r_1)$	$l(r_2)$	$\ldots$	$l(r_n)$	10
s_i	$1p(s_1)$	$p(s_2)$	$\ldots$	$p(s_n)$	0

Z každého řešení výchozí instance IPKP lze sestrojit řešení výsledné instance PKP a také naopak. Z toho plyne, že problém IPKP lze efektivně redukovat na problém PKP, což dokazuje tvrzení věty. □

2 Neprázdnost průniku bezkontextových jazyků

Věta 6 *Úloha rozhodnout pro libovolné zadané bezkontextové gramatiky G_1 a G_2, zda jazyk $L(G_1) \cap L(G_2)$ je neprázdný, je algoritmicky nerozhodnutelná.*

Důkaz. Uvažme instanci PKP ve tvaru $r_1, \ldots, r_n$ a $s_1, \ldots, s_n$, kde slova r_i, s_i jsou v abecedě Σ. Zvolme symboly $c_1, \ldots, c_n$, které nejsou v Σ a budou kódovat indexy $1, \ldots, n$. Sestrojme gramatiky G_1 a G_2 tak, že gramatika G_1 obsahuje pro $t = 1, \ldots, n$ pravidla

$$S_1 \to r_t S_1 c_t$$
$$S_1 \to r_t c_t$$

a gramatika G_2 obsahuje pravidla

$$S_2 \to s_t S_2 c_t$$
$$S_2 \to s_t c_t \ .$$

Pokud $L(G_1) \cap L(G_2)$ je neprázdný, obsahuje slovo tvaru $u c_{t_k} \ldots c_{t_2} c_{t_1}$, kde $k \geq 1$, $u \in \Sigma^*$ a platí současně

$$u = r_{t_1} r_{t_2} \ldots r_{t_k}$$
$$u = s_{t_1} s_{t_2} \ldots s_{t_k}$$

tedy existuje řešení výchozí instance PKP. Na druhé straně, z každého řešení výchozí instance PKP lze obráceným postupem sestrojit slovo v jazyce $L(G_1) \cap L(G_2)$. □